

1843 ԲԱԶՄԱՎԷՊ 1911

ՀԱՆԴԻՍԱՐԱՆ

ՀԱՏՈՐ
ԿԹ
ՅՈՒՆԻՍ
Թ. 6

ԱԶԳԱՅԻՆ - ԲԱՆԱՌԻՐԱԿԱՆ - ԳՐԱԿԱՆ - ԴԻՏԱԿԱՆ

ԱՄՍԱԹԵՐԹ

ԿԱՊՈՅՏ ՔՐՈՆԻԿ

ԹՈՒՐԳԻՈՅ ՄԵՉ

Տպաւորութիւնը զոր կ'ընեն թուրքիոյ մայրաքաղաքին լրագրիւնները լաւ նկարագիր չունի։ Սահմանադրութիւնը իրենց անհասկալաւի վիճակի մը մէջ կ'երեւնայ, կամ նոյն իսկ զայն բոլորովին աւելորդ կը գտնեն, քանի որ հրաշքը չյայտնուիր իրենց մէջ։

Թուրքիոյ մէջ իրօք մեծ բան մ'եղած չէ և յեղափոխութիւնը դեռ չէ կատարուած։ Բոլորն ինչ որ եղաւ ճշմարտ մային ցնցում մըն էր որ մզմաւանջը վար գլորեց։

Կայսերութեան ժողովուրդներու ոգին չէր որ կը փոխուէր, իշխանութիւններն էին որ կը փոխուէին և որոնք կրնան վազն ալ փոխուիլ։ Յեղափոխութիւն՝ դեռ կը մնայ ընեցու։

Բոլոր արդիւնաւոր ու տեւական յեղափոխութիւնները իմաստասիրութենէն ըսկըսած են, և իմաստասիրութեան մը փոփոխութեամբն է որ շատ բնական կերպով յառաջ եկած են նոր աշխարհհայեցողու-

թիւններ, նոր պէտքեր, զգացումներ, նոր կեանք։

Ինչպէս են թուրքիոյ մէջ դեռ իմաստասիրութիւնները. ճիշդ նոյն վիճակին մէջ՝ ինչ որ քանի մը հարիւր տարի յառաջ։

Կրնայ մահմէտական մը ուրիշ կրօնք մը դաւանիլ առանց կեանքը կորսնցնելու. կրնայ քրիստոնեայ մը իսլամուհնայ մը հետ ապրիլ՝ իբր պարզապէս անձի մը հետ՝ գոր կը սիրէ իր սիրովը։ Երկու դէպքին մէջ ալ յայտնագոյն դատաւճիւր մահն է։

Ինչ կարելի է Ազատութիւն, Հաւասարութիւն, Եղբայրութիւն յուսալ երկրի մը մէջ, ուր ընտանիքի, հայրենեաց ու կրօնքի զաղափարները այսքան խեղաթիւրուած են։

Միութիւնն ու Յառաջադիմութիւնը երբեք տեղի պիտի չունենայ երկրին մէջ, եթէ վարչութիւնը չգիտնայ և չփութայ իրեն իմաստասիրութիւն մը ստեղծելու. իմաստասիրութիւն մը որ պէտք չէ ըլլայ կայսերութեան ոչ մէկ ազգէն և ոչ մէկ կրօնքէն, որ պիտի ըլլայ միայն իրմէ և իր տեւականութենէն։ Վարչութեան այս իմաստասիրութիւնը պէտք է տիրող պաշտօնական իսլամ կրօնքը իջեցնէ անկապ տեղի իրաւունքի մը անոնց խղճին՝ որ

զայն կը դաւանին, և քրիստոնեայ դաւանութեանց չտալ ասպարէզ բայց որքան որ անոնք կը սահմանափակուին իրենց անհատական խղճի խնդիրներուն մէջ միայն, վարչութեան կ'իյնայ միայն պահպանել բացարձակ ազատութիւնը, պատիւը, ըստացուածքը բոլոր այն անհատներուն որ օսմանցի են, ըլլան անոնք իսլամ կամ քրիստոնեայ, հրեայ կամ քանապաշտ, զոր ազատութիւն պիտի ունենան փոխելու առանց որ տէրութիւնը մէջը խառնուի, կամ առանց որ խառնիճաղանճը իշխանութիւն ունենայ անոնց ազատութիւնը բռնաբարելու: Այս պարագային վարչութեան զէնքերը բոլոր իրաւունքներն ունին իւր ժանային մոլեռանդութեան յարգել տալու սուրիններու զօրութիւնը: Վարչութիւնը խստիւ պարտադիր պիտի ընէ իր քաղաքակն կարգերը բոլոր դաւանութիւններուն ու լեզուներուն՝ որոնց մէջ ինք ուրիշ բան պիտի չգիտտէ, բայց եթէ իր հարստութիւնն ու զօրութիւնը:

Թուրքիոյ միակ փրկութիւնը այս սկզբունքներուն վրայ իմաստասիրութիւն մըն է, այս՝ այսպէս ըսելու համար, վարչութեան բացարձակ աշխարհականացման մէջն է:

Պէտք է մտքէ հեռացնել թէ Եւրոպայի երկու մեծ յեղափոխութիւնները Բողոքականութիւնն ու Ֆրանսայի Մեծ Յեղափոխութիւնը, ամէն բանէ յառաջ կըօնական յեղափոխութիւններ եղան. կարգերն ու բարքերը փոխելէ յառաջ ժողովրդեան սրբտին մէջ իմաստասիրութիւնները փոխեցին: Բողոքականութիւնն ունեցաւ իր Լուծէրը և Ֆրանսայի Մեծ Յեղափոխութիւնն իր Մոնթէսքիէօն, Ռուսոն, Վոլթէր, Դ'Ալամբէր, Դիդրոն և Հանրագիտակի բոլոր իմաստասէրները:

Թուրքիոյ մէջ գեղեցիկ Յեղափոխութիւնը զեռ կատարուելու է:

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒՄՆ 〇 〇 〇

ԻՏԱՆԱԿԱՆ ԹԱԳԱՌՈՐՈՒԹԵԱՆ

Բ.

Պատերազմէն վերջ. — Իտալական առաջին խորհրդարանը. — Իտալիոյ թագաւոր տիտղոսը. — Վիճաբանութիւնք ծերակոտին մէջ. — Պարետոյի և Կափուրի խօսակցութիւնք. — Վիճաբանութիւնք խորհրդարանին մէջ. — Բորֆէրիոյի և Կափուրի ճառեր. — Հրատարակումն Իտալիոյ թագաւորութեան. — Կափուր. — Հոռմ հրատարակուած մայրաքաղաք Իտալիոյ:

Օտարը 1861ին Իտալիոյ մեծ մասէն արդէն դուրս ելած էր: Կափուրի աւելի ծանր եղաւ Իտալիայէն դուրս վանել իւր օտարը՝ Նապոլէոն Գ. և Ֆրանսան, որ իրենց անկախութիւն տուեր էին: Պէտք էր կայսրը զոհացնել: Իտալիա հոս երախտագիտութեան ծանրութիւնը զգաց: Սափոյիան ու Նիցցան դատապարտուեր էին զոհ ըլլալու. ուրիշ միջոց չկար կայսրէն ազատելու համար: Դաշինքը ստորագրեցին Ֆրանսայի կողմանէ Տուրինի զեապանը Դը Տայրան և Բէնէդէտտի, իսկ Իտալիոյ կողմանէ Կափուր և Ֆրանչիսկի: Կ'ըսեն թէ Կափուր ստորագրելէ յառաջ երկարատեւ մտածկոտ սենեկին մէջ վեր վար քայլեր է: Ու ստորագրելէն վերջ դաշնագիրը Դը Տայրանի յանձնած առին ըսած ըլլայ. «Մինչեւ հիմա դաշնակից էինք, այսուհետեւ դաւակից ենք»:

Իտալիա գրեթէ բոլոր՝ ազատած ու միացած, կը զօմարէր Տուրինի մէջ իր առաջին խորհրդարանը 18 փետրուար 1861: Մեծ հարցք կային լուծուելու. ու նախ իտալական թագաւորութեան հարցը: Ի՞նչ ձեւ պիտի տրուէր տէրութեան: Հանրապետութիւն պիտի ըլլար թէ թագաւորութիւն, կամ անկախ ազատ իշխանութիւններ: Ժողովուրդը եռանդագին կ'աղաղակէր Կեցցէ Վիկտոր Էմանուէլ քագաւոր ի-